

УДК 341.3:343.1

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-5\(33\)-495-503](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-5(33)-495-503)

Градецький Андрій Вікторович кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри бойового та логістичного забезпечення, Київський інститут Національної гвардії України, вул. Оборони Києва, 7, м. Київ, 03179, тел.: (067) 180-98-46, <https://orcid.org/0000-0002-1039-4635>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЩОДО ГУМАННОГО ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ

Анотація. В поданій статті розглянуто норми міжнародного гуманітарного права щодо гуманного поводження з військовополоненими та запропоновано рекомендації, що спрямовані як на усунення встановлених у ході дослідження проблем, так і на удосконалення правового механізму забезпечення прав, законних інтересів і гуманного поводження з військовополоненими.

Гуманне поводження з військовополоненими та їх захист розвивалися протягом історії людства. Незважаючи на принципові відмінності в політичній ідеології, моралі, культурі та соціально-економічних особливостях різних цивілізацій, ставлення до ув'язнених в один і той же історичний період дуже схоже, що дозволяє розглядати сучасне міжнародне право, як кодифіковану гуманістичну традицію.

Сучасними міжнародними стандартами, що визначають правила ведення війни, права цивільних та військових, а також поводження сторін конфлікту з військовополоненими є Женевські конвенції. Україна є учасником Женевських конвенцій 1949 р. та Додаткових протоколів до них 1977 р.

Третя конвенція власне стосується поводження з військовополоненими. Статус військовополоненого застосовується лише у ситуації міжнародного збройного конфлікту.

Дослідження норм МГП дозволяє визначити основні проблеми у дотриманні його норм, такі як:

- відсутність еволюції системи контролю додержання принципів гуманізації військових конфліктів;
- відсутність у МГП власної юстиції та заходів впливу на суб'єкти, тобто чинного механізму забезпечення дотримання норм;
- невиконання існуючих норм з політичних чи інших причин;
- репресалії як дії у відповідь, що виникають через порушення противником законів і звичаїв військових конфліктів;

- відсутні чіткі та єдині критерії класифікації збройних конфліктів та залежність застосування норм національного чи міжнародного права для його врегулювання;
- відсутність деталізованого підходу до конкретизації системи застосування МГП.

Наслідки цих проблем призводять до регулярних порушень прав людини в умовах військового конфлікту, від жорстокого поводження та катувань до вбивства військовополонених, статус яких регулюється нормами МГП. Необхідним є постійне вдосконалення норм МГП з метою покращення стану військовополонених осіб та запобіганню порушенням їх прав.

Ключові слова: збройний конфлікт, міжнародне гуманітарне право, військовополонений, Женевські конвенції, гуманне поводження.

Gradetskyi Andrii Viktorovich Ph.D. in Law, Docent, Head of the Department of combat and logistics support, Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, 7 Oborony Kyieva St., Kyiv, 03179, tel.: (067)-180-98-46, <https://orcid.org/0000-0002-1039-4635>

ACTUAL PROBLEMS OF COMPLIANCE WITH INTERNATIONAL STANDARDS REGARDING HUMANE TREATMENT OF PRISONERS OF WAR

Annotation. The submitted article examines the norms of international humanitarian law regarding the humane treatment of prisoners of war and offers recommendations aimed both at eliminating the problems identified during the research and at improving the legal mechanism for ensuring the rights, legitimate interests and humane treatment of prisoners of war. The humane treatment of prisoners of war and their protection have evolved throughout human history. Despite the fundamental differences in political ideology, morality, culture and socio-economic features of different civilizations, the treatment of prisoners in the same historical period is very similar, which allows us to consider modern international law as a codified humanistic tradition.

The Geneva Conventions are modern international standards defining the rules of warfare, the rights of civilians and soldiers, as well as the treatment of the parties to the conflict with prisoners of war. Ukraine is a party to the Geneva Conventions of 1949 and their Additional Protocols of 1977.

The third convention actually concerns the treatment of prisoners of war. The status of a prisoner of war applies only in a situation of international armed conflict.

The study of IHL norms allows to identify the main problems in compliance with its norms, such as:

- lack of evolution of the system of monitoring compliance with the principles of humanizing military conflicts;

- lack of IHL's own justice system and measures to influence subjects, i.e. a valid mechanism for ensuring compliance with norms;
- failure to comply with existing norms for political or other reasons;
- reprisals as retaliatory actions arising from the enemy's violation of the laws and customs of military conflicts;
- there are no clear and unified criteria for the classification of armed conflicts and the dependence of the application of the norms of national or international law for its settlement;
- lack of a detailed approach to specifying the system of application of IHL.

The consequences of these problems lead to regular violations of human rights in the context of military conflict, from ill-treatment and torture to the killing of prisoners of war, whose status is governed by the norms of IHL.

It is necessary to improve the norms of IHL in order to improve the condition of prisoners of war and prevent violations of their rights.

Keywords: armed conflict, international humanitarian law, prisoner of war, Geneva Conventions, humane treatment.

Постановка проблеми. Принципи міжнародного права та Статут ООН вимагають від держав вирішувати суперечності тільки мирними засобами. Однак, протиріччя що виникають всередині держави та між державами, частіш за все призводять до національних або міжнародних збройних конфліктів.

Збройні конфлікти є однією з найактуальніших проблем сучасної правової науки. Будь-який збройний конфлікт спричиняє страждання людям, призводить до сотні тисяч втрачених життів і руйнувань, до порушень міжнародних стандартів прав людини.

З метою мінімізації жахливих наслідків збройних конфліктів була розроблена концепція Міжнародного гуманітарного права (МГП) або ж закони та звичаї війни. Міжнародне гуманітарне право має доволі значне місце та вплив на світову політику і порядок. Норми МГП породжують юридичні зобов'язання сторін конфлікту, воно діє через заборони.

Історичний досвід показує, що норми міжнародного гуманітарного права не є досконалими, але саме за допомогою МГП було врятовано тисячі життів завдяки добре спланованій евакуації цивільних, можливості доставки гуманітарної допомоги тощо. Виконуючи норми МГП людство має шанси на збереження більшої кількості життів під час збройних конфліктів, а також зменшення кількості війн, які можуть приводити до страшних соціальних, політичних, та економічних катастроф. Без МГП війна перетворюється на прірву необмеженого насильства.

Норми міжнародного гуманітарного права, ратифіковані Україною, є частиною її законодавства та визначають зміст і обсяг міжнародних зобов'язань України за відповідним напрямом зокрема щодо поводження з військовополоненими.

Гуманне поводження з військовополоненими та їх захист розвивалися протягом історії людства. Незважаючи на принципові відмінності в політичній ідеології, моралі, культурі та соціально-економічних особливостях різних цивілізацій, ставлення до ув'язнених в один і той же історичний період дуже схоже, що дозволяє розглядати сучасне міжнародне право, як кодифіковану гуманістичну традицію.

Тема захисту прав військовополонених набувала актуальності під час Першої та Другої світових війн. Тоді в полон потрапили мільйони солдатів і офіцерів країн, що приймали участь у бойових діях. Доли багатьох військовополонених склалися трагічно, незважаючи на зусилля політиків створити універсальні закони та норми, що сприяють гуманному та справедливому ставленню до полоненого супротивника.

Полон, будучи невід'ємною частиною будь-якої війни, завжди стає випробуванням не тільки фізичним, а й духовним, яке супроводжується як руйнуванням особистості, так і її становленням.

Зважаючи на те, що у ході російсько-української війни виявлено багаточисельні випадки порушення норм міжнародного права щодо військовополонених, сьогодні ця тема є особливо гострою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового статусу військовополонених, їх права і обов'язки відповідно до МГП, а також проблеми дотримання гуманного поводження з військовополоненими, досліджується багатьма вченими та науковцями, зокрема: Ю.В. Бауліним, М.М. Гнатівським, Н.О. Гуторовою, О.О. Дудоровим, Р.О. Мовчаном, В.О. Навроцьким, Є.О. Письменським, В.М. Репецьким, Н.А. Савіною, М.І. Хавронюком, А.В. Харитоновою та ін. Разом з тим, враховуючи події, які відбуваються в Україні, ця проблема продовжує бути актуальною.

Метою статті є встановлення чинників порушення та недотримання міжнародних стандартів щодо гуманного поводження з військовополоненими та розробка пропозицій, спрямованих як на усунення встановлених у ході дослідження проблем, так і на удосконалення правового механізму забезпечення прав, законних інтересів і гуманного поводження з військовополоненими.

Виклад основного матеріалу. Аналіз проблем дотримання норм МГП показав, що існуючі норми міжнародного гуманітарного права щодо військовополонених найчастіше не виконуються з різних причин, зокрема політичних, серед яких можна назвати відсутність політичної волі чи бажання досягти домовленостей.

Сучасними міжнародними стандартами, що визначають правила ведення війни, права цивільних та військових, а також поводження сторін конфлікту з військовополоненими є Женевські конвенції. Україна є учасником Женевських конвенцій 1949 р. та Додаткових протоколів до них 1977 р.

Женевські конвенції утворюють Женевське право. Перша конвенція відповідає за поліпшення долі поранених і хворих на полі бою, Друга – за поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, Третя конвенція стосується поводження з військовополоненими, а Четверта – захисту цивільного населення під час війни. Важливими стандартами також є додаткові протоколи до Женевських конвенцій. У 1977 році було прийнято два додаткові протоколи, які уточнюють та розширюють права військовополонених. У рамках ООН також є низка резолюцій, спрямованих на захист прав військовополонених: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1979 року «Захист прав осіб, які перебувають у полоні», Резолюція Ради Безпеки ООН № 1265 від 17 вересня 1999 «Про захист цивільного населення в умовах збройних конфліктів», Резолюція Ради Безпеки ООН № 1674 від 28 квітня 2006 р. «Про захист цивільного населення під час збройних конфліктів», Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 62/147 від 18 грудня 2007 року «Статус міжнародного комітету Червоного Хреста як спостерігач у роботі Генеральної Асамблеї ООН», Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 62/63 від 6 грудня 2007 року «Захист та допомога жертвам насильства та експлуатації збройних конфліктів та інших надзвичайних ситуацій» [1].

Враховуючи непоодинокі випадки порушення прав та жорстокого поводження з військовополоненими української армії, ми детальніше зупинимося на Третій Женевській конвенції. Так, стаття 4 Третьої Женевської конвенції визначає, що військовополоненими вважаються особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до: 1) особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил; 2) членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам:

- 1) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих;
- 2) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані;
- 3) вони носять зброю відкрито;
- 4) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни [2].

Статус військовополоненого застосовується лише у ситуації міжнародного збройного конфлікту.

Людська гідність – визначальна цінність, яка проголошена Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими, а основою поводження з військовополоненими, наскільки це дозволяє воєнний час, є принцип гуманності. Згідно з Женевськими конвенціями, військовополонені не можуть

бути піддані тортурам, жорстокому або принижуваному поведженню. Як потенційне джерело інформації військовополонений може бути допитаний, однак при цьому забороняється застосування фізичних чи моральних тортур або будь-яких інших засобів примусу. Кожний військовополонений зобов'язаний повідомити лише такі відомості: своє прізвище, ім'я та звання, дату народження та особистий номер або, якщо такого немає, іншу рівноцінну інформацію. Право на отримання статусу військовополоненого не розповсюджується на найманців, учасників диверсійних груп, які вчиняли злочини на території держави, шпигунів тощо. Необхідно також наголосити, що не вважаються військовополоненими медики та духовний персонал, затримані для надання відповідної допомоги.

Міжнародне право забороняє державі, яка тримає в полоні, переслідувати військовополонених за участь у військових діях або за законні воєнні дії, вчинені під час збройного конфлікту. Згідно з Третьою Женевською конвенцією, військовополонені, звинувачені у злочинах, мають право на належний судовий процес і справедливий судовий розгляд [3, с. 398–402].

Також військовополонені завжди мають бути захищеними, зокрема, від актів насилля чи залякування, від образ і цікавості публіки, а також від дискримінації на основі раси, релігії, статі чи національності. Застосування репресалій до військовополонених забороняється. До того ж за будь-яких обставин військовополонені мають право на повагу до їхньої особи й честі. Військовополонені повністю зберігають свою цивільну правоздатність, яку вони мали на момент узяття в полон [2].

Військовополонені, що були захоплені у зоні бойових дій, повинні у короткий строк бути евакуйовані у табори, що розташовані на достатній відстані від небезпечної сторони (зони). Умови перебування в цих таборах повинні бути не менш сприятливими, ніж умови, якими користуються війська, що утримують їх у полоні, розташовані в цій самій місцевості.

Утримання у полоні не є формою покарання чи помсти, а тимчасове обмеження можливості брати участь у бойових діях. Військовополонених слід звільнити і репатріювати відразу після закінчення військових дій. Важкопоранені та важкохворі військовополонені повинні бути відправлені на батьківщину або госпіталізовані у нейтральних країнах, як тільки вони будуть у стані, що дозволяє їх перевезення. Не чекаючи закінчення війни, конфліктуючі сторони з гуманних міркувань можуть домовитися про обмін військовополоненими. Військовополонений не може бути репатрійований проти свого бажання під час воєнних дій.

Виконання і реалізація міжнародних правових норм поведження з військовополоненими повинні забезпечуватися ефективними інституційними механізмами примусу і контролю.

Проте, доцільно виділити наступні ключові проблеми ефективності норм Женевської конвенції в умовах сьогодення:

1) Відсутність прямих механізмів забезпечення ефективності демократичного контролю за забезпеченням прав військовополонених з боку держав учасниць конфлікту.

Контрольна діяльність з дотримання та недопущення порушень МГП щодо військовополонених передбачає незалежний та об'єктивний підхід. У сучасних умовах здійснення контролю за дотриманням норм МГП більшою мірою залежить від конфлікуючих сторін. Наприклад, пославшись на принцип поваги державного суверенітету, а також не висловивши згоди або не визнавши компетенції контрольної діяльності, сторони можуть не допустити міжнародні комісії, держав-покровительок чи МКЧХ для здійснення контролюючих функцій. Контроль за дотриманням норм МГП щодо військовополонених передбачає:

- проведення розслідування сторонами конфлікту з виявлення фактів порушень норм МГП (на підставі ст. 52, 53, 132, 149 Конвенцій I-IV);
- контрольну діяльність Міжнародної комісії зі встановлення фактів порушення (на підставі ст. 90 Додаткового протоколу I.);
- контрольну діяльність держав-покровительок (відповідно до ст. 126 Конвенції III);
- контрольну діяльність МКЧХ (на підставі ст. 126 Конвенції III і ст. 143 Конвенції IV).

2) Досить слабе правове регулювання участі міжнародних гуманітарних організацій в процесі забезпечення основоположних прав військовополонених.

3) Конвенційними нормами фактично встановлюється монополія однієї міжнародної гуманітарної організації – Червоній хрест, що фактично негативно нині впливає на ефективність участі міжнародних гуманітарних організацій у питанні контролю дотримання прав військовополонених.

4) Відсутність прямого міжнародно-правового механізму впливу на державу порушника основоположних прав військовополонених.

5) Недостатньо прописаний механізм участі держави покровительки в процесі контролю держав учасниць збройного конфлікту.

6) Відсутність механізму обов'язкового запровадження персональних і секторальних санкцій проти держави порушника правового статусу військовополонених.

Реалізація окреслених векторів потребує нового комплексного підходу до міжнародно-правових засад правового статусу військовополонених на основі потребі у:

- 1) забезпеченні реальної ефективності конвенційних норм у відповідній сфері;
- 2) забезпечити відповідність конвенційних норм викликам породженим російською воєнною агресією проти України;

3) сформувані спеціальний механізм контролю за державами сторонами військових конфліктів в умовах бойових дій. З цією метою існує потреба укладення високими договірними сторонами нової конвенції присвяченої питанням правового статусу військовополонених, питанню захисту їхніх основоположних прав, механізмів прямого впливу на держави порушників конвенційних норм та механізм забезпечення залучення ряду незалежних гуманітарних організацій [4, с. 40–42].

Висновки. Дослідження норм МГП дозволяє визначити основні проблеми у дотриманні його норм, такі як:

- відсутність еволюції системи контролю додержання принципів гуманізації військових конфліктів;
- відсутність у МГП власної юстиції та заходів впливу на суб'єкти, тобто чинного механізму забезпечення дотримання норм;
- невиконання існуючих норм з політичних чи інших причин;
- репресалії як дії у відповідь, що виникають через порушення противником законів і звичаїв військових конфліктів;
- відсутні чіткі та єдині критерії класифікації збройних конфліктів та залежність застосування норм національного чи міжнародного права для його врегулювання;
- відсутність деталізованого підходу до конкретизації системи застосування МГП [5, с. 152–153].

Наслідки цих проблем призводять до регулярних порушень прав людини в умовах військового конфлікту, від жорстокого поводження та катувань до вбивства військовополонених, статус яких регулюється нормами МГП. Необхідним є постійне вдосконалення норм МГП з метою покращення стану полонених осіб та запобіганню порушенням їх прав. Такі зміни сприятимуть створенню більш справедливого та гуманного середовища для тих, хто опинився в полоні під час війни чи збройного конфлікту, та важливим кроком у зміцненні прав людини та просуванні світу та стабільності у світі.

Література:

1. Таран О. В. Правовий статус військовополоненого. Відповідальність військовополоненого. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 11. 2022. С. 681–683.
2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення 15.04.2024).
3. Кравцова М. О., Дацюк Т. К. Міжнародні стандарти захисту та дотримання прав військовополонених. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 2. 2023. С. 398–402.
4. Марченко М. В. Аксіолого-правові детермінанти модернізації правового статусу військовополонених. Проблеми ефективності міжнародно-правового регулювання прав військовополонених: матеріали круглого столу (м. Харків, 23 червня 2023 р.): електрон. наук. вид. / редкол.: В. С. Батиргарєєва, Н. М. Оніщенко, О. О. Пашенко та ін.; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2023. 104 с.

5. Стасюк С. Особливості імплементації міжнародних гуманітарно-правових актів до законодавства України. Академія праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Київ. 2011. С. 152–153.

References:

1. Taran, O. V. (2022). Pravovyi status viiskovopolonenoho. Vidpovidalnist viiskovopolonenoho [Legal status of a prisoner of war. Responsibility of a prisoner of war]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal - Legal scientific electronic journal*, 11, 681-683 [in Ukrainian].
2. The Convention relative to the Treatment of Prisoners of War, Geneva July 27, 1929. Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_153 [in Ukrainian].
3. Kravtsova, M. O., Datsiuk, T.K. (2023). Mizhnarodni standarty zakhystu ta dotrymanna prav viiskovopolonenykh [International standards of protection and observance of the rights of prisoners of war]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo - Analytical and comparative jurisprudence*, 2, 398-402 [in Ukrainian].
4. Marchenko, M. V. (2023) Aksioloho-pravovi determinanty modernizatsii pravovoho statusu viiskovopolonenykh [Axiological and legal determinants of modernization of the legal status of prisoners of war]. *Problemy efektyvnosti mizhnarodno-pravovoho rehuliuвання prav viiskovopolonenykh : materialy kruhloho stolu (m. Kharkiv, 23 cherv. 2023 r.) : elektron. nauk. vyd. redkol.: V. S. Batyrhareieva, N. M. Onishchenko, O. O. Pashchenko ta in. ; NDI vyvch. problem zlochynnosti im. akad. V. V. Stashysa NAPrN Ukrainy ; In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho nan ukrainy ; Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv, Pravo. Abstracts of the reports of the participants of the Round Table " Problems of the effectiveness of international legal regulation of the rights of prisoners of war", which took place on June 2023 at Nats. un-t im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv, Pravo, 104 [in Ukrainian].*
5. Stasiuk, S. (2011). Osoblyvosti implementatsii mizhnarodnykh humanitarno-pravovykh aktiv do zakonodavstva Ukrainy [Peculiarities of the implementation of international humanitarian and legal acts to the legislation of Ukraine]. *Akademiia pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy, Kyiv* [in Ukrainian].